

Zwanenburg

Van heerlijk huis tot boerderij te Koudekerke

Ongeveer tussen 1600 en 1750 heeft in de uiterste zuidwesthoek van de heerlijkheid Koudekerke het voorname Zwanenburg gestaan, een buitenplaats met kasteelachtige uitstraling. Hoe zag het geheel eruit, wie waren de eigenaren en bewoners van het lusthuis en van de hofstede en hoe kwam Zwanenburg aan zijn naam?

Het heerlijk huis te Swanenburg

Het grondgebied dat destijds Koudekerke omvatte, was groot te noemen, zeker voor Walcherse begrippen. Diagonaal gezien strekte het zich uit van de Middelburgse veste, bij buitenplaats De Griffioen, tot aan het duingebied bij de Nolle in Vlissingen. Zwanenburg bevond zich direct aan de kust op de hoger gelegen duinvoet. In de huidige situatie kunnen we stellen dat Zwanenburg lag tussen de banen van tennisclub D.O.S. in het Nollebos en de 'verlengde' Burgemeester Van Woelderenaan in Vlissingen.

Hoewel we de naam Zwanenburg regelmatig tegenkomen, geven de beschikbare bronnen niet veel concrete informatie prijs. Toch krijgen we dankzij topografische kaarten, overlopers, vergaarboeken, prenten en summiere beschrijvingen een vrij goed beeld van de buitenplaats en het gebied eromheen.

De eerste vermelding van Zwanenburg – vroeger gespeld als Swanenburg(h) of Swanenburch(t) – vinden we op de *Zee-landia Comitatus* van Willem Blaeu. Naast de vele dorpen en enkele steden op Walcheren worden slechts een paar belangrijke buitens vermeld. Zwanenburg wordt als een van die markante plekken aangegeven. Blaeu vervaardigde deze kaart tus-

sen 1635 en 1638, maar baseerde zich op oud materiaal. De kaart vertoont namelijk de situatie van Zeeland uit de periode 1598-1615. De Overloper van de Westwatering uit 1622 bevestigt dat in de periode ervoor een aantal kleinere percelen werd

Zwanenburg op de kaart van Walcheren van de Hattinga's, ca. 1750. (Zeeuws Archief, Atlas Hattinga Zeeland, deel I, nr. 16)

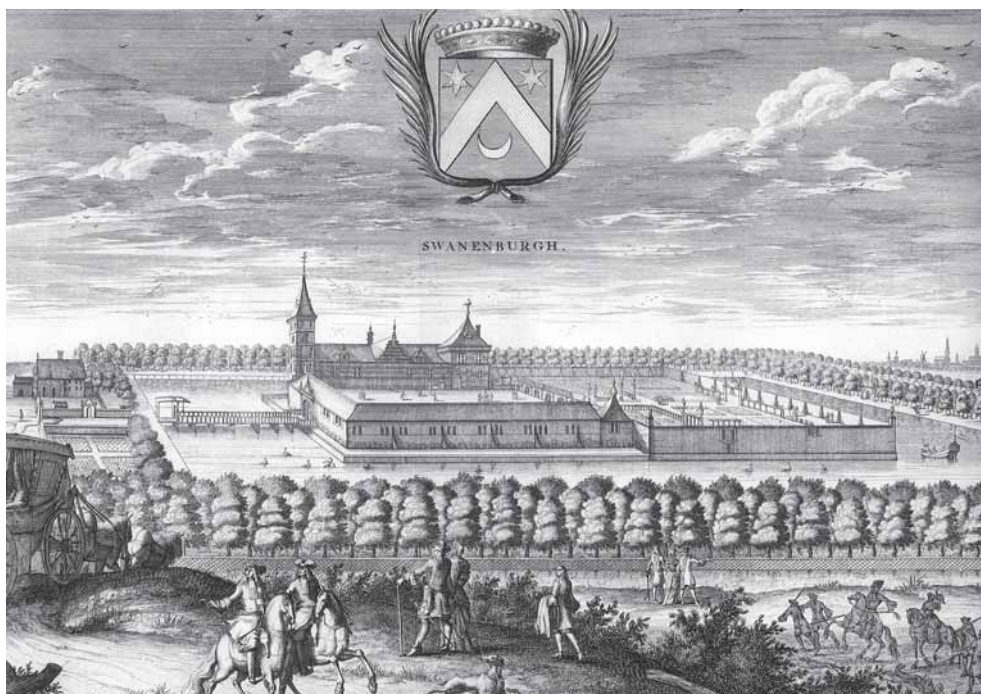
samengevoegd tot één groot perceel in het desbetreffende gebied. Het gaat hoogstwaarschijnlijk om het perceel waarop Zwanenburg werd gebouwd.

De bewoners

De bewoners van het indrukwekkende huis waren leden uit het 'edele en aanzienlijke' geslacht Ingels. Leden van deze familie bekleedden in de zestiende en zeventiende eeuw hoge functies, zoals die van gecommiteerde raad ter admiraliteit van Zeeland, burgemeester van Vlissingen en VOC-bestuurder. Mattheus Smallegange schreef in zijn *Nieuwe Cronyk van Zeeland* uit 1696 dat Apollonius Ingels – geboren in het laatste kwart van de zestiende eeuw – de bouwheer was van Zwanenburg. Zwanenburg werd gebouwd binnen de eerste

twee decennia van de zeventiende eeuw. Ingels trad in 1626 in het huwelijk met Maria Schot, die toen 18 jaar was en dus veel jonger was dan haar echtgenoot. Apollonius en Maria kregen twee zonen, Gaspar (Jasper) (1627) en Apollonius jr. De laatste werd geboren in 1634, vier maanden na het overlijden van zijn vader

1655 als in de genoemde *Cronyk* van Smallegange zijn prenten van Zwanenburg te vinden. Toch is niet altijd duidelijk op een tekening te zien hoe groot een buitenplaats werkelijk was. We krijgen weliswaar een beeld, maar daarbij moeten we rekening houden met het feit dat van kunstenaars werd verwacht dat de afmeting van

Swanenburgh, met daarboven het familiewapen Ingels. Uit: Smallegange, Cronyk, tussen p. 670 en 671. (Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, deel II, nr. 155)

in 1633. Na de dood van Apollonius sr. bleef zijn weduwe Maria op Zwanenburg wonen, eerst met haar zonen en later alleen. Maria bereikte de voor die tijd zeer hoge leeftijd van 88 jaar en blies in 1696 haar laatste adem uit.

Zowel in de *Atlas van Zeeland* van Nicolaas Visscher en Zacharias Roman uit

het bezit best overdreven in beeld mocht komen. We kunnen tevens concluderen dat de kwaliteit van de tekenaar van de prent van Zwanenburg niet de eerste prioriteit had bij de opdrachtgever. Hoe dan ook, er lagen om het kasteelachtige huis (“met vele lustige kamers en vertrekken”) een gracht, een stuk bos, siertuinen – met daarin kruid- en bloemperken – en waterpartijen. Verder stond er net buiten de gracht een bijgebouw voor personeel en verderop een boerderij. Voorts bezat de familie Ingels in de nabijheid van de bui-

tenplaats vele stukken (bouw)land. Zwanenburg moet een belangrijk buiten zijn geweest, getuige de woorden van Smallegange aan het einde van het hoofdstuk over Walcherse luthoven: "...van welke wy de voornaemste hier alleen aengeroert hebben."

Over wat er na de dood van Maria Schot met Zwanenburg gebeurde, bestaat onzekerheid. De archieven van de Polder Walcheren (Vergaarboeken van de Westwatering uit 1713 en 1790) laten ons zien dat er in 1713, en in de jaren daarna, percelen land van de familie in handen komen van andere eigenaren. De naam Ingels raakt uit beeld. Overigens stipt Mattheüs Gargon in zijn *Walcherse Arkadia* uit 1715 Zwanenburg even aan, maar hij rept niet over een eventueel vervallen gebouw. Toch moet het rond die tijd bergafwaarts zijn gegaan.

Zekerheid bieden de gebroeders Hattinga ons in elk geval. Op hun kaart van Walcheren uit 1750 lezen we de woorden "'t Geslegte Slot Swanenburg". De boerenhofstede bleef bestaan, zoals vaak het geval was bij opgeheven buitenplaatsen. Het boerenbedrijf was immers zelfvoorzienend en kon zelfs in moeilijke tijden standhouden.

Boerenhofstede Zwanenburg

Aan het begin van de negentiende eeuw stuiten we op de bekende familienaam Van den Brande. Ergens binnen de eerste twee decennia van de negentiende eeuw werd namelijk Wilhelmina Carolina van den Brande, telg uit dat illustere geslacht, eigenares van hofstede Zwanenburg en omliggende landerijen. Wilhelmina was een dochter van mr. Johan Pieter van den Brande (1734-1793) en Susanna Maria

Beyers. Vermeldenswaardig hierbij is dat de Van den Brandes een verre familierelatie hadden met de Ingelsen. De overgrootmoeder van Wilhelmina Carolina was Jacoba Ingels, kleindochter van Apollonius Ingels, de grondlegger van buitenplaats Zwanenburg. Op zich een interessant feit, maar tegelijkertijd niet erg verwonderlijk want vele patriciërs hadden op een of andere manier familiebanden met elkaar. Mr. Johan Pieter – hij wordt omschreven met de prachtige titels van ridder baronet, Heer van Gapinge, Krabbendijke en Couwerwe – was een van de meest vermogende mensen van zijn tijd. Hij bekleedde verschillende hoge posten zoals gecommitteerde raad wegens Middelburg en raad ter admiraliteit van Zeeland. Johan Pieter en Susanna Maria kregen tien kinderen, van wie vier dochters de volwassen leeftijd bereikten: Maria Petronella, Johanna Maria, Petronella Adriana en Wilhelmina Carolina.

Wilhelmina Carolina werd geboren in 1779. Na de dood van haar vader in 1793 en het overlijden van haar schatrijke tante Jacoba in 1794 erfde zij al op jonge leeftijd een deel van hun enorme aantal bezittingen op de Bevelanden en Walcheren. Zij kreeg onder meer de heerlijkheid Bath in de schoot geworpen, waardoor zij de titel Vrouwe van Bath droeg. In 1799 trouwde ze met de uit Gouda afkomstige Adriaan Caspar(d) Cornelis Slicher, zoon van de burgemeester van die stad. In 1800 kwam hun dochter Johanna Jacoba Maria ter wereld. Het huwelijk duurde een jaar of negen; in 1808 overleed Slicher.

Na Wilhelmina Carolina's dood in 1826 ging Zwanenburg over op dochter Johanna Jacoba Maria en haar man, de uit het Noord-Franse Charleville afkomstige Albert

Willem Laurens Heldewier, waarmee zij in 1824 was getrouwd. Heldewier had een hoge functie bij de toenmalige koning Willem I, met de indrukwekkende omschrijving “Charge d’affaire (zaakgelastigde) van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden bij het hof van Baden”.
In het tweede kwart van de negentiende

in bezit van Zwanenburg. Zij trouwde met Auguste Charles Constant Garnier. Hij was afkomstig uit Den Haag en werkte als secretaris van legatie (de functie van gezant) bij de Belgische ambassade, waardoor hij tijdelijk in Parijs woonde. Na Elvira’s dood in 1876 ging de hofstede voor drievierde deel naar hun zoon, Eugène

Hofstede Zwanenburg op de kadastrale minuutplan Koudekerke sectie G. (Zeeuws Archief, Kadastrale plans cat.nr. 1027)

eeuw werden er op het grondgebied van de voormalige buitenplaats verschillende panden bijgebouwd. Deze kleine boerderijtjes stonden dicht bij de grote schuur van hofstede Zwanenburg. Het geheel ontwikkelde zich tot een soort buurtschap, hoewel officieel nooit als zodanig gekwalificeerd.

Vervolgens kwam het jongste kind van het koppel Heldewier-Slicher, Elvira Heldewier,

Albert, en werd haar weduwnaar voor één vierde deel eigenaar. Eugène Albert, woonachtig in Brussel maar voor zijn werk tijdelijk verblijvend in Madrid, kreeg in 1906 – nadat zijn vader in Parijs was overleden – volledige zeggenschap over Zwanenburg.

Het definitieve einde van Zwanenburg

Tussen 1923/24 en 1940 werd de boerderij van Zwanenburg gepacht door de familie De Visser. Dit echtpaar

had vier kinderen. Op de boerderij waren tevens een knecht en een dienstbode inwonend. Zij hielpen mee in het gemengde bedrijf; naast het bewerken van land had men de zorg voor twaalf melkkoeien, drie werkpaarden en wat kleinvee.

De andere drie boerenhuizen bij Zwanenburg werden bewoond door de families Stroo, Maas en Van Vlaanderen. Ook zij bezaten gemengde boerenbedrijfjes, met bouwland en wat vee. Gezamenlijk vormden zij een kleine, hechte woongemeenschap.

Toen in mei 1940 de oorlogshandelingen

losbarstten in Vlissingen, bleef alleen de familie Stroo nog in het gebied wonen. Hofstede Zwanenburg werd door de bezetter gevorderd. De Duitsers bouwden in de duinen een zogeheten kustbatterij met de naam Veste Heldburg. In de volksmond werd het verdedigingswerk simpelweg Zwanenburg genoemd. De batterij was

Goede herinneringen

Zoals gebleken is, ging het 'kasteel' in ieder geval meer dan 250 jaar geleden ter ziele en moest de overgebleven hofstede het ongeveer 64 jaar geleden ontgelden. Hebben we dan helemaal niets meer dat aan Zwanenburg doet herinneren? Gelukkig wel! Bij toeval kwam ik in contact met

voorzien van een kanon. Wanneer dat in actie kwam, werden door de luchtdruk telkens dakpannen van het huis van de familie Stroo afgeblazen.

In oktober 1944 werden op vier plaatsen de Walcherse dijken – waaronder de Vlissingse Nolledijk – gebombardeerd door de geallieerden. Walcheren werd onder water gezet om de Duitse bezetter te verjagen. Het duurde vervolgens meer dan een jaar totdat Walcheren vrij van water was. Door het geweld werden alle panden in het Nolle- en Westduingebied van Vlissingen verwoest, inclusief hofstede Zwanenburg.

Hofstede Zwanenburg, ca. 1930/'40. (Gemeentearchief Vlissingen, beeldbank Vlissingen in Beeld, FA26965)

een telg uit het eerdergenoemde geslacht De Visser. De in West-Souburg wonende mevrouw Adrie de Jonge-de Visser, haar zus in Middelburg en haar broer in Biggekerke zijn de laatste in leven zijnde mensen die op hofstede Zwanenburg zijn geboren en er hun jeugd hebben doorgebracht. Helaas is een derde zus inmiddels overleden. Aan hofstede Zwanenburg hebben vooral de twee zussen – gezien hun

Hofstede Zwanenburg, uiterst rechts. Links het huisje van Jacobus Stroo, vóór 1925. (Gemeentearchief Vlissingen, beeldbank Vlissingen in Beeld, FA1565)

leeftijd – goede herinneringen. Het was dan ook pijnlijk dat hun thuis aan het einde van de oorlog niet meer bestond.

De enige landschappelijke herinnering vinden we tegenover de ingang van de reeds genoemde banen van tennisclub D.O.S., in het Vlissingse Nollebos. Deze waterpartij is het enige overblijfsel uit de tijd van hofstede Zwanenburg. Het zuiltje naast het fietspad – dat daar is neergezet door “project Kustfietspad der Lage Landen” – suggereert dat alle waterpartijen in het Nollebos het gevolg zijn van de inundatie van eind 1944. Voor de waterpartij die het dichtst bij het zuiltje ligt, geldt die tekst nu juist niet! Andere herinneringen zijn de naamsverwijzingen naar de verdwenen buitenplaats. Die zijn legio in deze contreien. Zo vinden we straatnamen als Zwanenburg en Zwanenburgseweg. De eerste zal binnenkort in het kader van de uitvoering van het project Zwakke Schakels voorgoed onder de kustversterking verdwijnen. De Zwanenburgseweg kreeg als gevolg van een Vlissingse

stadsuitbreidingsplan een andere indeling. De van oorsprong bochtige, onverharde weg liep vanaf de oude grenspaal aan de huidige Vlissingse Gerbrandystraat – ter hoogte van Grenswegeling – tot aan de kust bij hofstede Zwanenburg. Nu loopt de sterk ingekorte Zwanenburgseweg vanaf de ingang van het Nollebos – aan de Burgemeester Van Woelderenaan – tot aan de duinen.

In het verleden werd een school voor lager technisch beroepsonderwijs naar Zwanenburg genoemd. Tot slot treffen we in het Westduinpark een sauna en aan het einde van de ‘verlengde’ Burgemeester Van Woelderenaan een boerderij aan met de naam Swaenenburgh. Deze spelling wordt overigens in geen enkele bron gebezigd. De prachtige en goed verzorgde woonboerderij heeft, om verwarring te voorkomen, niets te maken met de oude buitenplaats noch met de in 1944 verwoeste hofstede Zwanenburg.

Naamgeving

Naar de herkomst van de naam van de Koudekerkse buitenplaats moeten we gissen. Er zijn namelijk verschillende opties. Mattheüs Gargon zegt in zijn *Walch*

Arkadia – een werk waarin hij het eiland beschrijft – dat Zwanenburg is genoemd naar de vele zwanen die in de gracht rondom de buitenplaats zwommen. Dat zou kunnen, het houden van zwanen was een statussymbool.

Jacob Verheye van Citters – de bekende magistraat, oudheidkundige en verzame-

gegraven. De contouren van de S-vormige waterloop zijn echter nog altijd duidelijk te herkennen in het landschap. Kijk bijvoorbeeld eens op een website die luchtfoto's van Zeeland bevat; de zwanenhals in dit stukje Walcheren is daarop mooi te zien. Elders in Nederland zijn buitenplaatsen genoemd naar de familienaam van de

Het voltallige gezin De Visser voor boerderij Zwanenburg. Beide ouders en hun vier kinderen staan hier afgebeeld. Zij zijn de laatste bewoners van Zwanenburg. (collectie familie De Visser)

laar – schrijft in zijn aantekeningen uit 1801 dat het geheel is genoemd naar een in de buurt liggend water, de Swaa, Swaak of Swaan geheten. Ook dat zou een mogelijkheid kunnen zijn. De dubbele klinkers, zoals aa, ee, ie of ij, duiden op een water(loop). Ze zijn voortgekomen uit het Latijnse woord aqua.

Dan rest er nóg een optie. Waarom interpreteren we het woord Swaan niet naar de vorm van die waterloop? Al sinds mensenheugenis loopt er een stroompje vanaf de huidige kanovijver in het Nollegebied van Vlissingen tot aan de huidige Koudekerkseweg. Inmiddels is er een deel verbreed – zowel door mensenhand als door de inundatie in 1944 – en zijn er aftakkingen

eigenaar of naar de afbeelding van een dier in het familiewapen. Die opties kunnen we bij Zwanenburg uitsluiten. De naam van de bouwheer van dit buiten kennen we inmiddels en op het wapen van de familie Ingels is geen zwaan te bekennen. In heel Nederland duiken er vele Zwanenburg op. Soms gaat het om namen van kastelen en heerlijkheden, maar het is ook de naam van een plaatsje, een familie, een polder en een van de start- en landingsbanen van luchthaven Schiphol. De naam Zwanenburg was ook in Zeeland goed vertegenwoordigd. In de buurtschap Capelle op het Duivelandse deel van Schouwen-Duiveland hebben een buitenplaats en hofstede met die naam bestaan.

De familie De Visser voor hun boerderij. Beide ouders en drie kinderen. Het jongste kind was nog niet geboren. (collectie familie De Visser)

Op die plek staat nog steeds een boerderij Zwanenburg, maar dan daterend van de twintigste eeuw. Ook in de buurt van Oost-Souburg bevond zich een gelijknamige boerderij.

Voorts lag er in de driehoek Oostkapelle-Grijpskerke-Serooskerke een luthof Zwanenburg. Hier bleef eveneens, net als bij

De waterpartij tegenover de banen van tennisclub D.O.S. in het Nollebos in Vlissingen. Het enige landschappelijke restant van Zwanenburg, januari 2007. (foto Jaco Simons)

de Koudekerkse naamgenoot, de boerderij behouden nadat het herenhuis ter ziele was gegaan. Die authentieke boerderij heeft overigens alles en iedereen overleefd en is nog altijd te vinden aan – hoe kan het anders – de Zwanenburgseweg. Dit buiten werd niet genoemd naar het water in de omgeving, want dat heette toen Soët-ee (nu Zoetendaalse Sprink). Heeft de naamgeving hier wél iets te maken met de eerdergenoemde gevleugelde dieren?

Jaco Simons

Behalve naar mevrouw Adrie de Jonge-de Visser gaat mijn dank uit naar de heer Dirk Stroo en mevrouw Marie van Peene-Maas. Allen voorzagen mij van aanvullende informatie betreffende hofstede Zwanenburg. Dirk Stroo woonde met zijn familie in het pand pal naast de hofstede, en de grootmoeder van Marie van Peene-Maas bezat het huis naast Stroo.

Bronnen

- A.J. van der Aa, 'Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden', deel 13, Gorinchem 1851.
- W. Blaeu, 'Zeelandia Comitatus', Amsterdam 1635-1638.
- L. van Driel en A. Stekete, 'Zeeuwse plaatsnamen', Vlissingen 1995.
- M. Gargon, 'Walcherse Arkadia' I en II, Leiden 1715-1717.
- J. Simons, 'Walcheren, wat anders', Vlissingen 2005.
- J. Simons, 'Walcheren, wat anders 2', Vlissingen 2007.
- J. Simons, 'Klaver Vier; wijkkrant voor Paauwenburg' (diverse artikelen), Vlissingen 2007-2008.

- M. Smallegange, 'Nieuwe Cronyk van Zeeland', Middelburg 1696.
- N. Visscher en Z. Roman, 'Atlas van Zeeland', Amsterdam/Middelburg 1655.
- Zeeuws Archief:
 - Archief Daniël Radermacher, inv.nr. 38.
 - Archief Familie Van Reigersberg-Versluys, inv.nr. 71.
 - Archief Familie Schorer, inv.nrs. 73 en 408.
 - Verzameling Verheye van Citters, inv.nr. 138.
 - Kadastrale plans 1832, Koudekerke (op internet te vinden op de website www.wat-waswaar.nl).
- Mondelinge overleveringen van de in het dankwoord genoemde personen.

Tot Oefening en Ontspanning

Een korte geschiedenis van de Middelburgse schietvereniging

In het bondscafé Pax Intransibus, op de hoek van de Langevielesingel en de (Oude) Koudekerkseweg, waarover in *De Wete* van april jl. werd geschreven, werd op 25 november 1912 de Middelburgse schietvereniging Tot Oefening en Ontspanning opgericht. De vereniging was gevestigd op 't Zand in de gemeente Koudekerke. Het eerste bestuur bestond uit voorzitter L.A. Tange, secretaris L. van de Vaate, penningmeester J. Bosch en de baancommissarissen A. Groenenberg, C. de Jonge, J.A. de Priester en G. de Voogd. Ereleden van de vereniging waren C.M.J.

Gernler, eigenaar van Pax Intransibus, en P.A. de Rey, beheerder van de garnizoensschietbaan. Deze baan was gelegen aan de Westhavendijk in Middelburg, ongeveer waar nu de oprit tot de Algemene Begraafplaats is. Gernler had een bijzondere regel voor de leden van de schietvereniging. Wie iets gebruikte, mocht via de voordeur van zijn café naar binnen, wie niets wilde hebben moest via de achterdeur.

Inleggeld

Het inleggeld werd vastgesteld op 50 cent en de contributie bedroeg 37½ cent. Na